

եւ արտաքս սահմանութեան Արիստի Ժմտազ Ի թագաւորէն . . .) On voit maintenant où Moïse a pris ce renseignement. Le texte grec de Socrate porte seulement: «Un ordre de l'empereur envoyé en exil . . .» (Βασιλέως δὲ πρόσταγμα . . . εἰς ἐξορίαν ἀπέστεilen). Ces différents passages nous ramènent évidemment à un seul et unique traducteur qui semble ne pas comprendre l'exil sans le travail des mines, et ne se demande même pas si une telle pénalité pouvait être appliquée à un empereur et si elle était employée vis-à-vis des hérétiques.²

Enfin 4°, les chapitres qui précèdent et qui suivent notre chapitre 88 dénotent presque tous des emprunts au Socrate arménien. C'est de là que le chapitre 89 doit avoir pris les noms des Pères de Nicée, et le chapitre 90 la condamnation d'Arius à l'exil dans les mines. Nous avons déjà étudié les sources du chapitre 83, et nous estimons, fait beaucoup plus important, que la source de l'histoire de sainte Nouné et de la conversion des Ibères (chapitre 86) ne peut être cherchée ailleurs qu'au chapitre 20 du livre I de Socrate.

Nous allons maintenant essayer de le démontrer.

Paris, 27 février, 1893.

A. CARRIÈRE.

¹ Je dois la communication de ce fragment du Socrate arménien et des autres passages que j'aerai l'occasion de citer, à l'inépuisable complaisance du P. Basile Sarkisian.

² Cf. M. de Kh. III. 33: Սա գարնայի ոռմնայի հարս սուրբ: որք յազգաւ ուղղափառութեան արտասահմանայ էին Ի մտազս: Ici encore Moïse dépend de Socrate, V, 2, où il n'est question que de l'exil simple (. . . τοὺς ἐξορισθέντας ἀνέκαλει). Nous pouvons dire d'avance qu'on trouvera dans la traduction arménienne l'addition Ի մտազս.

րէն . . .) Այստեղ կը տեսնենք թէ ուստի առած է Մ. Խորենացի յիշեալ տեղեկութիւնը: Սկիզբաւ յաշարէն բնագիւղը պարզապէս կ'ըսէ՝ «Եւ հրամանաւ թագաւորին առաքեցաւ յաքսարս» (Βασιλέως δὲ πρόσταγμα . . . εἰς ἐξορίαν ἀπέστεilen). Այս պէտեալ տեղերն սկիզբային կերպով մէկ եւ մի միակ թարգմանիչը մտածանքի կ'ընեն, որ կ'ընեայ թէ աքսարսը միառանց քաղաքու աշխատութեան շէր բոխներն. եւ շէր խորհրդածած թէ այնպիսի պատիժ մը կրնար գործադրուիլ ինչպիսիպէն եւ թէ գործադրումն է այն հերետիկոսաց վրայ:

Վերջապէս 4. Մեր այս 2Ը գլխուն նախընթաց եւ հետեւորդ գլուխներն աճեն ալ Սկիզբայ հայերէնէն փոխառութիւններ կը ցուցնեն: Այն գրութիւնն է որ 2Թ գլխին Նիկիայի տողովոյն հարց տնտեսներն առած պիտի ըլլայ, եւ Ղ. Ղալիբը՝ Արիստի Ժմտազը պարտուելու դատապարտուիլը: Արդէն մատնադրեցիք 2Գ գլխուն աղբիւրները, եւ կը կարծենք՝ որ շատ կարեւոր կէտ մըն է, թէ նաեւ Սրբուհոյ Նունէի եւ Վրաց գարձի պատմութեան (ՂԼ. 2Զ.) աղբիւրն ուրիշ տեղ փնտռելու չէ: Բայց թէ՛ Սկիզբայ Ս գրոյ Ի գլխուն մէջ:

Այժմ՝ պիտի ջանանք ապացուցանել զայս:

Փարիզ, 27 Փետր. 1893:

Ա. ԳԱՌԻԵՐ

¹ Սկիզբայ հայերէնին այս հատկութեան՝ ինչպես նաեւ ուրիշ տեղեր ալ, գործը առիթ պիտի ունենամ Ի մէջ բերելու, պարտական եմ Ձ. Բարսեղ Սարգիսեան Պ. Ի տնտես բարեփոխութեան:

² Հմմտ. Մ. Խոր. Գ, ՂԼ. 1Գ. «Սա վարձայց դաւմնայի հարս սուրբ: որք յազգաւ ուղղափառութեան արտասահմանայ էին Ի մտազս» Այստեղ ալ Մ. Խորենացի Սկիզբան կ'ախտէ ուրիշ՝ Ե. ՂԼ. Բ, ուր սակայն պարզ աքսարսի վրայ է խոսքը. (. . . τοὺς . . . ἐξορισθέντας ἀνέκαλει). Կրնար յառաջունել իսկ ըսել, որ հայերէն թարգմանութեան մէջ «Ի մտազս» յաւելումը պիտի գրուի:

Ձ Ե Ն Ո Ր Գ Լ Ը Կ

Համեմատական Որոշումներ իրենց:

(Հարմարութեամբ էս գրքի)

Ձ Ե Ն Ո Ր

Ա Ղ Բ Ի Ի Ր Ե Ր

§ 15. էջ 24, 32—34, եւեւ Ի կիսարիւղ՝ մնայր ժամանակս ինչ Ի Սերաստիար հաւաքել զդատս կրնան որայ: Եւ զմանա վարդապետս կուէր

Արիստ. . . . Ետուն ուղղիւն եւ յղարկեալ անտի (Ի էջ 604, 23—26, 605, 1—6, Սերաստիարայց եւ անդ յիշեալ յերկիօքս աւուրս ոչ սակաւս: Եւ գտանէր քաղաքութիւն եղարց զորս հաւանեցաւ քաղաքի ընդ Ի. ր. դաւ. զի վիճակեցաւ սոյն զնոսաւ Ի քահանայութիւն յիւրում աշխարհին:

ԶԵՆՈՐ

ԱՂԲԻՒՐՆԵՐ

§ 16. յԱղեքսանդրիոյ, եւ հրաշալան պաշտօնեայս.
^{էջ 24} յորոց մին Գլխաւորս, զոր Գունայ դաշտին
^{էջ 25} եպիսկոպոս ձեռնադրեաց. նոյնպէս եւ զայլս
^{էջ 26} յԱսորց: Որ եւ զիս իսկ ոչ եթող դառնալ
ի Նիւսարա՝ հրաժարեալ յեղձօրէն իմեծ Ե-
ղիազարու: Եւ անտի ելեալ անցաք մինչեւ ի
Թորդան. եւ անդ թողաք զՍուրբոնոս: Եւ
մեք ելեալ անտի ընդ Կարին եւ ընդ Հալք
կամեցաք անցանել:

Անշայտ.

§ 17. էջ 25, 4—6: Իսկ ոմանք յիշխանացն զգա-
ցուցին Ս. Գրիգորի, եթէ ի դաւառն Ցա-
րօնայ երկուս բազինս մնացեալ են, որ դեռ
ձօնեն դիւաց: Իսկ նորա գէմ՝ եղեալ զայր...

Աթաթ. Եւ իբրեւ եհաս ի ոսհմանն Հայոց, լուսա-
^{էջ 605} Գրիգորիս՝ թէ վաճէվանեան մեհանն մա-
^{8—26} յետէ՝ է յերկրին Ցարօնայ... Եւ բազում
նուերք մեծամեծ թագաւորաց յնկալ անդ
... զի յայնժամ եւս գեւ շէն կային երեք
թաթիւն ի նմա:

Անշայտ.

§ 18. Իսկ Ս. Գրիգորի առեալ զիշխանն Արծու-
^{էջ 25} նեաց... իսկ իշխանն Անգեղոսան ձայն
^{էջ 26} առեալ (էջ 26) ասեք... իսկ նորա եր-
^{էջ 27} թեալ եւ ոչ կարաց... իսկ իշխանն Ան-
^{էջ 28} գեղոսան... իսկ իշխանն Անգեղոսան...
^{էջ 29} իսկ իշխանն Սոփայ... իսկ արք տեղւոյն...
^{էջ 30} իսկ արք գեղջն... իսկ արք գեղջն...
^{էջ 31} իսկ մեք ի վարածս մտեալ... իսկ նորա
շորեքհազար... իսկ իշխանքն իբրեւ լուսն
... վաղվաղակի ի վերայ (էջ 27) յարձա-
կեալ... իսկ այլ զօրքն Հայոց... իսկ
Արձանն... իսկ իշխանն Արծուսեաց...
... իսկ Գեմեար... իսկ իշխանն... Եւ կու-
տեցին արձան ի վերայ նորա (էջ 28) եւ կայ
... իսկ արք գեղջն... իսկ իշխանն Անգեղ-
ոսան... իսկ Գեմեար... Արդ իբրեւ հա-
րըտացան երկրորին (էջ 29) կողմանքն...
... իսկ ի նոյն ցեղէն... իսկ նորա ձայն առեալ
... իսկ նա ասէ... իսկ իշխանն Սիւնեաց
... իսկ իշխանն Արծուսեաց... տարա-
ժախտակեան մինչեւ ի դուստ (էջ 30) ընդին
... իսկ իշխանն Արձուց... իսկ նորա առեալ
... Եւ գրեցին ի նմա այսպէս (էջ 81)՝ Ա-
ռաջին պատերազմ... իսկ մեք... ալ
որոյ կարապետին (էջ 32) եղեցի կնիք...
Եւ իբրեւ եկաք ի տեղին, տեսաք զտեղի
կոռնն քանդ(ակ)եալ, եւ զկուսան, որ Տնդե-
տասան կանգուն էր՝ ընդ չորս բաժանեալ:

§ 19. էջ 32, 9—26: Եւ պաշտօնեայք կոռնն զա-
ղաղակ բարձեալ՝ ողբային շարաշար, որ եւ
զեղքն ի լեւիս մարգկան կոճէին՝ ասելով.
Վայ մեզ, զի եւ ասիեք մարգկան մուռնայ
հալածեն զմեզ յերկրես: Եւ մարգկորն
տեսնեալք որպէս թեւաւորք ելեալ գնային
յԱշխարհայի կուսան: Իսկ այլք ի դիւացն ի-
բրեւ զպիշեակս անհուն բազմութեամբ, կամ
թէ որպէս թանձրամեծ տաղարարափս՝ այն-
պէս յարձակեալք ի վերայ բազմութեանն
եւ զքուրմնն առհասարակ լլկեալ՝ թողին ի-
բրեւ զմուռնայ: Եւ մատուցեալ Ս. Գրիգորի,

Աթաթ. Եւ ամենայն դեպի ի փախուստ դարձալ
^{էջ 585} առաջի մարգկանն երեւեցան... զժիշ Բա-
^{18—26} յեալ մեծամայն գոյելով տեղին թէ վայ մեզ
^{էջ 586} զի յամենայն երկրէ փախուստական աւար
զմեզ Յիսուս... Եւ աստի եւս ի ձեռն մե-
ռեցայ... Եհաս մեզ փախուստական լինել:

Անշայտ... ի կեդրարանս մարգկան... մեծա-
^{էջ 584} զոչելով զաղաղի հարեալք՝ փախուստեայք
^{էջ 585} յԱնա հասկան ի մեհանն անկանէին:
^{էջ 586} Ուտի ընդ հասեալսն մարտ եղեալ
կուռէին նեառ անոյտս եւ քարալէժս ին-
չբաժափ ի վերուստ... ցնդէին... Եւ

¹ Աթաթիւն ասած է «մատուցեալ էն» արեւ շէն կային... յորդեհեան Ս. Գրիգորի՝ կեանքին զնորա ա-
ռալ արքան քանդել էր Նիւսարայի մեհանները՝ ինչպէս Ամասիոյ Ստատուսով: Յիւր զից բազմիւս երազեցան
տեղում... Եւս երեւութիւն քրմեր ոչ առանց ընդ ընդիմադրութեան: (Տես Աթաթ. էջ 583—587): Եւ Հեւ:

Ջ Ե Ն Ո Ր

բժշկեաց զնոսա. եւ հրամայեաց կործանել զԳիսանէս, քանզի պղնձի էր՝ երկրոտասան կանգուն երկայնութիւն: Իբրեւ մատեան կործանելէն ի ներքոյ նորա, զոր տեսեալ պաշտօնէիցն՝ բազում ողբովք ի վերայ յարձակեալք, առեին. Մեռցուք նախ մեք եւ ապա Մեծն Գիսանէս կործանեսցի: Իսկ զորացն ի մէջ առեալ զքուրմն սպանին արս վեց. եւ ապա կործանեցին զքուրս մահուն:

§ 20. Իսկ դեւքն ձայն բարձեալ առեին. Թէպէտ ^{էջ 32, 26-35} եւ դուք զմէջ աստի հայածէք... Առեալ ^{էջ 33, 34, ած.} քարինս անկազմն (էջ 33) եւ անտաշ... Եւ արար ընդ աւուրս... Այլ զհասարակն ^{էջ 35, 1-6} եւ եգ զնոյն տապանն... եւ ոչ եթէ... Եւ այսեին... Իսկ զԱթանազիւնէն զգլուխն... Զոր եթէ ստուգի կամբք իմանալ... Քանզի կարապետին... Զոր գտեալ... Իսկ Աթանազիւնէն... Յորժամ պահեցաք (էջ 34) զնկարս... Աստուած աստուծոց... Եւ մեր ասացեալ... Իսկ ի վաղիւն ածեալ... նոյնպէս քննէին եւ զառճարն Գիսանէն ի վերերեւ, որ էր առ (էջ 35) յորդ աղբերն... Իբրեւ լցան... Եւ առեալ Ս. Գրիգորի իշուցանե զնոսա ի ձորն Այծանայ եւ մկրտեաց զնոսա, որ էր յԱրեւելոյց կուռէ հանդէպ կածկօնից՝ Առողունից բերդին:

§ 21. Էջ 35, 9—17: Եւ մկրտեաց զնոսա քրիստոսապարզ ծմամբն, առնելով հաստառցեալ սուրբ Երրորդութեանն: Եւ երեւեցից Տէր լոյս մեծ ի սեան հրեղինի ի վերայ մկրտելոցն. եւ կայեալ էրին ժամս լոյսն ի վերայ սիրալի քահանայադործութեանն, եւ անդէն ծածկեցաւ ի տեսողացն: Եւ որք մկրտեցանն՝ էին արք եւ մանկաք ողբէ հինգ հազար եւ յիսուն: Եւ առեալ ամէ զնոսա ի տերունական տաճարն, եւ ասն սրբոյ կաթապետին տայր կատարել որ օր մի էր նաւասարդի:

§ 22. Եւ առեալ զնոսա ի ձեռս քահանայիցն, ^{էջ 35, 17-36} եւս տանել ի գեղարեւոնաց: Եւ հրամայեաց ^{էջ 36, 37 ած.} քահանայիցն... Իբրեւ եղև այս... Իսկ նոքա ոչ առնուին յանձն... Այլ եւ յորժ ^{էջ 38, 1-7} զարմանալի էր... զոր իրազեկ (էջ 36) եւ զեալ արքային... Իսկ նոցա լեալ... Իսկ կուսու շինեաց... Իսկ Մեղաւս շինեաց... Իսկ Հոռեանն... եւ յեա ժամանակաց... Իբրեւ հիմնարկեաց Ս. Գրիգոր... եւ եւթող անդ պաշտօնեայս (էջ 37) եկեղեցոյն... Իսկ Իրեքն... Իսկ կետեղք... Իսկ Քուզու... Արք յեա երկրոտասան աւուր

Ա Ղ Ի Ր Ի Ր Ն Ե Ր

գիմեալ է քոսան մեհենին,¹ եւ ամենայն շինուածք մեհենին... տապաւնեացն:

Անյայտ.

Աթոն... առեալ երանեւոյն Գրիգորի զաշխարհէ ^{էջ 629, 13-25} հաբանակն զորացն... յափն Եփրատ գետին մատուցանէր, եւ անդէն մերթը առհասարակ զամենեւեան յաւաւն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ:

Անք. Եւ լոյս հաստիկ երեւեալ ի նմանութիւն ^{էջ 681, 7-25} Ժամ ըստ սուրբի կայր ի վերայ լուրց գետոյն... եւ ընդ երեկս աւուրն նշանն աներեւոյթ լինէր... Եւ որ մերթընդ յաւաւրն յանմիկ, աւելի քան զհնգետասան բիւր մարդիկ:

Անք... Եւ երեւալք ի գերանալմն տունն դաւ ^{էջ 682, 13-14} նային... Եւ զյիշատակն վկայիցն բերելոց ^{էջ 683, 7-15} ժամագրեաց ասն մեծ հաշիւիւ... ի ժամանակի զիցն Ամանորայ... Կովից... զոր յառաջագոյն իսկ ի նմին տեղաւ զպաշտէին՝ յուրախութեան նառասարք առաք:

Անյայտ.

¹ Հինգ օր. Ս. Ղազարու եւ հինգ օր. Ս. Էփրատն ձեռագիրներն անփոփոխ ունին այստեղ "չգուրս մահունն, որ ըստ իս" ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ չիօնի ընթերցումն Աբաթանգեղի "ի քուսն Գեղեղնի" Եւ Հեղ:

Ա Ն Ն Ո Ր

Ա Ղ Բ Ի Ի Բ Ն Ե Դ

կրթեալ իջանեալք թաղաքագեղն Մեղրի,
եւ անդ երեկոթս արարեալ (էջ 38), եւ ի
մէջ գիշերին . . . իսկ մեք . . . Եւ իշխանքն
անցեալ գնացին մինչեւ ի դուռն Մուշ քա-
ղաքին, եւ տեղեկացեալ զի ոչ ինչ գոյր,
եւ ապա դարձան եւ եկին ընդ առաջ մեր:

§ 23. Էջ 38, 7—19: Եւ գարձուցեալ զմեզ յե-
ղեթացն Արածանու, ոմանք անցեալ մահին ի
քաղաքն յառաջագոյն, իսկ ոմանք ընդ մեզ
երթոյին: Իբրեւ հեռացաք ի գետոյն իբր
միոյ արշաւանգը երկու կամ երեք, եւ իբրեւ
մերձեցաք առ փոքր ձորակին, եւ կամեալք
անցանեւ միարան եւ գնալ ի տեղի մահե-
նիցն, բանզի անդ իսկ էր խորհեալ զնեւ
զմեացեալ նշխարան, ապա ջուրի կառացն
յայնկոյս ձորոյն ոչ կարացին անցանեւ եւ
նստան: Ապա հրեշտակն յայտնեալ՝ արգել
գործիքորիս, եւ ասէ. Հաճեցաւ Տէր սրբոց
բնակել ի տեղւոյս յայս, եւ այն վասն ցու-
ցանելոյ ի հեռագոյն տեղեցալ անտի զգորու-
թիւնն Աստուծոյ, զոր տեսեալ մարդկան՝
հաւատասցեն պանելեացն:

§ 24. Քան զայս այլ պատճառս ի Ս. Գրիգորէ ոչ
լուար: Եւ անդ ձեռն ի գործ արկեալ շինուա-
լուար, ծոյ եկեղեցոյն . . . Եւ նոյնպէս եկն ձայն
յերկնից, եթէ զոր ինչ ինգրեցեք՝ եղցի,
(էջ 39) եւ ոչ ոք կարէ գտանել զգոտ: Արդ
որ զինն այսոցիկ՝ զայն թողաք այլոյ պատ-
մագրի, մինչեւ դարձեալ կրկին գառնայ
պատմութիւնն ի Տարն. զի որպէս զայլ տե-
ղեացն չեմ ինչ գրեալ, նոյնպէս եւ զինն
չիշխե ոք գրել: զի թագաւորաց ժամանա-
կադիրք են: Այս պատճէն առաջին պատե-
րազմին Արմանին եւ որ ինչ գործեցաւ
յաւուրս իմ:

§ 25. Էջ 40, 1—6: Ի ժամանակն յայնոսիկ լուր
է հաս ի դուռն արքայի թէ Արտանդիանոս
կայսրն հաւատաց ի Բրիտանոս Աստուած, եւ
գաղաքեկացի զհաւանումն եկեղեցեաց, քա-
ջութեամբ կալեալ զթագաւորութիւնն: Ա-
պա խորհարդ ի մէջ առեալ՝ գնալ ի դուռն
կայսրն վասն զնելոյ գալիս խաղաղութեան
ի միջն իւրեանց:

§ 26. Եկին հասին ի գաւառն Ապահանեաց ի
քաղաքագեղն Մանեկերս . . . իսկ իմ աղա-
ւել չեալ զՍ. Գրիգոր գնալ ի վանն իմ . . .
Բանզի ոմանք տեսեալ զգորն Բունաց, համ-
բախտեցին՝ թէ իշխանքն հիւսիսոյ (էջ 41)
Թագաւորին ծանր զորք գան ի վերայ . . .
Իբրեւ եկաք ի տեղին Իննականն . . . Եւ
առաքեաց առ մեզ Աղբիանոս զերկուս սար-
կաւազան (էջ 42) աւետարտ . . . Եւ ա-
ռեալ Ս. Գրիգորի զլաստ պաշտօնեիցն . . .
քանզի թագաւորն հրամայեաց թուել եւ

Ագաթ . . . Իբրեւ եկին մօտ ի տեղին ի գետն Ե-
փրատ իբրեւ յայտարարանէ երկուս, եւ դեռ
ընդ փոք յարմի մի անցանել իմեկն ընդ ջուր
մի սակաւ, զտեղի առին սպիտակ ընդէ ի-
տացն, ուր կային զանեղ աստուածային՝
նշխար տացաւ. ոչ իբրեւ հանել ընդ յո-
բովն: Եւ յայտնեալ առ Գրիգոր հրեշտակ
Տեառն ասէ. Հաճեցաւ Տէր բնութիւն օրհնոց
Աստուծոյ ի տեղւոյն:

Անյայտ

Ագաթ. Ընդ ժամանակն ընդ այնոյի թագաւորեաց
Արտանդիանոս . . . եւ հաւատաց նա Ս. Ա-
ռաքած արքայիչ Երկնի եւ երկրի . . . ի
Հայոց ժամանակն լուր եղեւ այս յերկրն
Հայոց մեծաց՝ ի գոռն թագաւորու-
թեանն արշակունեայ առ Տրդատ . . . Ա-
պա իբրեւ լուր զայս ամենայն մեծ արքայն
Հայոց, իորհապառանջ վասն ճանապարհ-
հացն այնոց իկ (այսինքն է՝ ի Հառմ) . . .
մանաւանդ վասն աստուածածանութեան
նոցա առաւել Գալիս կուէր ընդ նմա . . .

Անյայտ

Ջ Ե Ն Ո Ր

Ա Ղ Բ Ի Դ Ի Ն Ե Ր

զեմինն ի բուն (43) խաշին ետ գրել . . . Եւ իրբեւ կատարեցին զպաշտօն . . . Եւ ինքեանք յառաջեալ զնացին բազում աւուրց զժեւա-
նոց զանց առնէին, մինչեւ հասին ի Հռոմ
քաղաք. եւ անդ կայեալ սակաւ աւուրս
դարձան մեծաշուք պատուով . . . զի մինչ
Տրդատ զիննակեան (44) խաշն կանգնեաց
. . . Եւ սկսան իշխանքն մեր երանել ընդդէմ
նոցա . . . Բայց թագաւորն եւ Գրիգոր . . .
Որոց եկեալ յառաջն (էջ 45) արգելութիւն
դնա ի դուռն Արժանին . . . Իսկ զօրն հիւսիսի
սկսան գիպող ժամանակ դաեալ, յարձակե-
ցան . . . Եւ ապա դարձեալ թագաւորն ի փոքր
կատարածէն, ել ի դուռն Արժանին . . . Թա-
գաւորն Հիւսիսայ . . . առաքեաց թուղթ առ
(էջ 46) Տրդատ՝ թէ Եկ ի վաղին տացուք
պատրիարք . . . Իսկ իրբեւ ամենայն զօրքն
սկսան ընդդէմ իրերաց անոցանել, ձայն բար-
ձեալ արքայն Հիւսիսայ աւեր. Արքայ Հայոց,
ինձ մասիր, եւ իրբեւ եկին ընդդէմ իրերաց,
սկսան իրբեւ զմեծաւորս քարահառաց, կամ
իրբեւ զուռնածս որք պատեն զանթա հայ-
րեացս մինն առնայր եւ միւսն իշխաններ:
Քանզի արքայն Հիւսիսայ մեծահասակ էր եւ
կորովի իրբեւ զՏրդատ եւ բազում կոփեալ
միմեանց, ոչինչ եղեւ:

§ 27. Բայց սկսաւ պակսախիւ արքայն Հիւսիսայ.
էջ 46, եւ զարդեալ եթէ փնտրեց եմ, եւ քանզի
25-28
էջ 47, ճօպանաւոր էր՝ ամապարեաց եւ ձգեաց եւ
1-10
զճօպանն, եւ արդեւ զաղծերն ընդ պարա-
նոցն եւ փութանակի դարձան եւ կրթեաց
զճօպանն, մինչ զի, եւ չկարաց բնաւ շարժել
զձեռն Տրդատ: Եւ մարտեալ զկուսն երի-
վարին զինի Գեղեզհանին, այնպէս փութա-
ցեալ մինչ զի ոչ ետ քայլել նմա առաջի
իւր առան թայ: Իրբեւ եհաս նմա, առե-
կատարի շուն, խառանցեցր զինի քո ջնացդ:
Եւ ամբարձեալ զաջ ձեռն իւր ի վեր, իշու-
յանէր դուռներն ի վերայ ձախոյ թիկանն
Գեղեզհանի. եւ անցուցեալ ընդ գօտին, եւ
զոդն երկվարին հանգրծեալ գլխովն բաժանեալ
յուրկիւր ձգեաց: Եւ այն էր զարմանալի, զի
գլխովն եւ աջ ձեռնն եւ աջ ոտն ընդ մի-
մեանս եւ ոդն երկվարին ընդ մէջ հերձեալ
թաւալէին: Չոր իրբեւ ետես իշխանն Ան-
գեղտանն ի վերայ անեալ զահեակ թեւն,
եւ ձայն տուեալ աւեր. իշխանն Սիւնեաց, ի
մէջս գզուեց այժմուցդ, զի անկաւ Հոնն քօշն:

§ 28. Իսկ նա ընդ մէջ անեալ, եհաս զգօրսն. եւ
էջ 47, անցեալ յաջ թեւապետն Հիւսիսայ, առե-
10-13
էջ 48, . . . եւ յարձակեցան ի վերայ զօրայն Հայոց,
49 առ:
բողմբ. եւ սկսան (էջ 48) յանինայ կատարել . . .
էջ 49, Չոր իրբեւ դարձան թագաւորն եւ իշխանքն
էջ 50:

Մ. Խոյր. . . Չոր տեսեալ թագաւորին Բառ-
Բ. 85
էջ 168, լաց, մօտ հասանէ յարքայն (Տրդատ). եւ
19-30
էջ 169, պատ պարանն, եւ կորովեթեամբ յիշեալ
1-6
յետուստ կողմանէ, ճարպ զիպեցուցանէ յուս
ձախակողմանն եւ յառնութ աջակող-
մանն. զի էր վերացուցեալ զձեռն անե-
ումէք սուսերուս. եւ ինքն վառեալ վերա
պահպանեալ, ուր ոչ զձեռնն նեայր: Եւ
քանզի ոչ կարաց շարժել յիշտոյ զհայոյն,
զանջիւք առ երկվարին. եւ ոչ այնչափ
ինչ շուք ափեաց մօրմիլ զերկուսն, քան
թէ ահեակ ձեռնամբն ի ներդեպն աճա-
պարեալ սկսային, եւ սաստկութեամբ ու-
ժոյն զերեւա յանցեալ, ի ճահ դիպեց ու-
ցանէր զերկուսոյրին, եւ ընդ մէջ կտոր
զայրն եւ ընդ զայդ պարանոցին դիւռն
երկուսն: Իսկ զօրայնս ամենայնի առե-
ուեալ զթագաւորն իւրեանց եւ զգօրաւորն
միջակտուր յայնպիսի ահաւոր բողբէ լեալ,
ի փախուստ դատնային. զորոց զհետ մտեալ
Տրդատ, վարե մինչեւ յաշխարհն Հոնն քօշն:

Անյայտ.

Տրդատի հաստատութեան նկարագրութիւնը Խորենացին քաղում է Եղեղեայից (Bolla Jud. VII, 28), որ այս
անգամ վերագրում է՝ Երեմի կայսեր ժամանակից՝ Հայոց Տրդատին (Ա.) Այնպէս ի Հայոց արտաւերս մի-
ջոցին, . . . այն զանգանալ թեւամբ միայն, որ Ա. դարու անգղը փոխգրում է մեր Պատմութեան Հայրը Դ. դար համանուն
հայ թագաւորին յատկանշելով այն: — Չենք իրբեւ Մեծ Տրդատի ժամանակից, չէր կարող առելու այսպիսի մի դիպքի
փայտութիւնը հաստատել:

Ջ Ե Ն Ո Ր

Ա Ղ Բ Ի Ի Բ Ն Ե Դ

յԱրձանն, եւ իջնն առ Ս. Գրիգոր ի տեղն,
սւր Ս. Կարապետն էր, մեծ գոհութիւն Աս-
տուծոյ եւ պատարագս ողջակիցաց մատու-
ցանէին սպիտակ՝ զուարակաց եւ նոխազաց
եւ բազում՝ զառանց . . . Իսկ նոքա որք
փախստական գնացին մինչեւ ի Հարբ . . .
Եւ որ գնացին ի գաւառն իւրեանց, էին վեց
(էջ 49) հազար, բայց մինչ ի Յարոն մոին՝
յիսուս եւ ութ հազար էին . . . Ջոր եւ զինն
այսորիկ՝ եթէ կամէ ոք իմանալ, յայլ պատ-
մագրէ ծանիցէ. բայց առ ի մէջն այսգրիկ
պատմականի բառական լիցի ձեզ . . . Արդ
աղօթիւք ձերովք պահեստէ Յէր զհաւատ մեր
եւ զձեզք ի խաղաղութիւն շնորհիւ Տեառն:
Ողջ լինուք ի Տէր մեր Յիսուս քրիստոս :

ՀԱՄԵՄԱՅԻՆ ԱՂԲԻՍԱԿ

Ջ Ե Ն Ո Ր Ի Ե Ւ Ի Դ Ա Ղ Բ Ի Ի Բ Ն Ե Դ

§ 1. էջ 20 տող 1—8	ԱՒ-Բ. 29 (տող 1—4) 31 (13—14) 31 (24—26), 32 (1—2, 24, —25), 33 (2—21) 85 (1—11).	§ 14. 23 34—37 Անյայտ.
§ 2. 20 8—11 Անյայտ.		24 1—31
§ 3. 20 11—18 ԱՒ-Բ. 36 (12—24), 37 (8—19), 38 (18—26), 39 (1—2), 41 (14—17).		§ 15. 24 32—34 ԱՒ-Բ. 604 (23—26), 605 (1—6).
§ 4. 21 10—11 ՍԷԲ-Ս. 36 (19—20).		§ 16. 24 34—39 Անյայտ.
§ 5. 21 11—27 Մ. Խոր. 155 (1—8), Բ. 74, 160 (15—24), Բ. 80.		25 1—4
§ 6. 21 28—30 ԱՒ-Բ. 40 (23—26), 41 (4—6).		§ 17. 25 4—6 ԱՒ-Բ. 606 (9—26).
§ 7. 21 30—33 Անյայտ.		§ 18. 25 6—29 Անյայտ.
§ 8. 21 34—36 ՍԷԲ-Ս. (17—18).		26—31 ամբողջ
§ 9. 21 35—36 Անյայտ.		32 1—9
§ 10. 22 22—36 Մ. Խոր. 160 (24—27), 161 (3—14) Բ. 80.		§ 19. 32 9—26 ԱՒ-Բ. 585 (18—26), 586 (1—2), 584 (22—26), 585 (1—13).
§ 11. 22 36—37 ԱՒ-Բ. 49 (1—2), 43 (16—24), 102 (1—10), 103 (2—11), 164 (17—25), 183 (9—11), 167 (5—9), 171 (11—17), 183 (4—6).		§ 20. 32 26—35 Անյայտ.
§ 12. 23 11—15 Անյայտ.		33—34 ամբողջ
§ 13. 23 16—32 ԱՒ-Բ. 518 (8—25), 551 (7—15), 596 (1—11), 597 (22—27), 598 (1—8), 602 (13—18), 603 (2—3), 604 (5—8, 20—24), 607 (14—20).		35 1—6
		§ 21. 35 9—17 ԱՒ-Բ. 620 (15—25), 621 (7—25), 622 (13—14), 623 (7—15).
		§ 22. 35 17—36 Անյայտ.
		36—37 ամբողջ
		38 1—7
		§ 23. 38 7—19 ԱՒ-Բ. 607 (25—26), 608 (1—11).
		§ 24. 38 19—36 Անյայտ.
		39 ամբողջ
		§ 25. 40 1—6 ԱՒ-Բ. 645 (21—26), 649 (19—23), 650 (4—7), 653 (15—17).
		§ 26. 40 7—28 Անյայտ.
		41—45 ամբողջ
		46 1—25
		§ 27. 46 26—36 Մ. Խոր. 168 (19—30), 169 (1—6), Բ. 85.
		47 1—10
		§ 28. 47 10—35 Անյայտ.
		48, 49 ամբողջ մինչև վերջը

1 Համար. ԱՒ-Բ-ն հիշել էջ 34, տող 3—17 . . . Եղիշտի զԼուս. եւ Եղիշտի նոյնից, սպիտակ միտք եւ սպիտակ ջուր ուր . . . զհայրենաց պաշտամանն անգինն մեծարէր (Խոսրով):